

רוב וקרוב

אסף כהן

חוב וקרוב - הולכין אחרי הרוב

ראשי פרקים:

- א. מבוא לסוגיא
- ב. הגדרת מושגי יסוד
 1. הגדרת רוב לסוגיו
 2. דלתות מדינה נעולות
 3. הגדרת קרוב ועיסוק בדין עגלה ערופה
- ג. שיטות האמוראים על פי דעות הראשונים
 1. שיטת ר' חנינא
 2. שאלות על שיטת ר' חנינא
 3. אמוראים החולקים על ר' חנינא
- ד. פסיקת ההלכה
 1. הרמב"ם
 2. שולחן ערוך
 3. דיון הפוסקים ב"רוב ומצור" ו"קרוב ומצור"
- ה. סיכום הדעות בהבנת הסוגיא

מבוא לסוגיא

המשנה בבבא בתרא כג, ב:

ניפול (=גוזל) הנמצא בתוך חמישים אמה (של השובך) הרי הוא של בעל השובך
 חוץ מחמישים אמה הרי הוא של מוצאו. נמצא בין שני שובכות, קרוב לזה - שלו
 קרוב לזה שלו. מחצה על מחצה - שניהם יחלקו.

הדין הנלמד מהמשנה הוא, שבתוך הרדיוס של חמישים אמה מהשובך יש מוחזקות
 לבעל השובך על כל גוזל. הדין הזה, במפתיע, הוא לא עיקר הסוגיא כאן.

הגמרא, לכאורה, מסיטה את הנושא: "אמר ר' חנינא: רוב וקרוב - הולכים אחר הרוב".

הסוגיא שלנו עוסקת בהתנגשות בין שני עקרונות הלכתיים חזקים, שניהם עקרונות
 המופיעים בתורה - כפי שאומר ר' חנינא בהמשך, כשעלינו להכריע ביניהם.

מטבע הדברים, סוגיא שכזו מורכבת ומסובכת מן הרגיל ומסתעפת למספר נושאים כמו שנראה בהמשך.

עקרון הרוב מופיע בתורה בהקשר יותר משפטי מאשר ממוני: "לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על ריב לנטת אחרי רבים להטת"¹, ומכאן למדו חז"ל שהדין בבית הדין נפסק על פי רוב (מה שמוכיח, אגב, שהדמוקרטיה היא לא חידוש גדול, אלא שההבדל הוא מי האנשים הקובעים מכח הרוב). אך נקודת המוצא של הסוגיא היא שרוב איננו עניין הנוגע אך ורק לבית דין, אלא שיקול כללי בכל דין. ואכן לאורך הש"ס פזורות סוגיות מספר בנושא הרוב בכל מיני סוגי דינים, סוגיות שניגע בחלק מהן בהמשך דברינו.

עיקרון הקירבה מופיע בתורה בהקשר שונה לחלוטין, הוא מופיע בפרשת עגלה ערופה: "והיה העיר הקרובה אל החלל ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר"², כלומר מדובר פה בקירבה פיזית. העיר שמביאה את העגלה, מפני שהיא על פי התורה "אחראית" למעשה בצורה ישירה או עקיפה, היא דווקא העיר הקרובה, למרות שיתכן ויש בה עשרה אנשים בלבד בעוד שבעיר רחוקה יותר במטרים ספורים יש מאה אלף איש (לדוגמא).

כשכל עיקרון עומד לעצמו ואינו מושפע מהעיקרון השני אין כל בעיה. לדוגמא, בבית דין הולכים אחר הרוב כי אין שום עניין של קירבה פיזית. הבעיה מתחילה כשיש השפעה של שני העקרונות גם יחד, יש הרבה מקרים מעשיים כאלה כפי שנראה בהמשך, ובכולם פוסק ר' חנינא שנעדיף את הרוב על הקירבה.

כמו כן בהמשך נראה שישנן הרבה קושיות על ר' חנינא וננסה לעמוד על סוף דעתו.

הגדרת מושגי יסוד בסוגיא

הגדרת רוב לסוגיו

ישנם כמה סוגי רוב, אבל נעסוק כאן בעיקרי הדברים:

רובא דאיתא קמן: (רוב הנמצא לפנינו), דהיינו רוב של מספר חפצים או אנשים שאנו סופרים אותם בעצמנו. הדוגמא הקלאסית לרוב כזה היא הברייתא המופיעה בכתובות טו, א:

1. שמות כג, ב

2. דברים כא, ג

תשע חנויות כולן מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבלה, ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאי זה מהן לקח - ספקו אסור, ובנמצא הלך אחר הרוב.

כלומר, יש בעיר עשר חנויות שאחת מהן וודאי מוכרת נבלות. אם אדם קנה ולא זוכר מאיזו קנה, הרי זה מצב הנקרא "קבוע", שכיוון שהאיסור קבוע במקומו הדבר אסור לו על פי הכלל "כל קבוע כמחצה על מחצה דמי" (שם), כלל האומר שברגע שיש איסור קבוע האובייקט הנמצא לפנינו הופך להיות מוגדר כספק איסור. למרות שיש רק חנות אחת שמוכרת איסור, אנו מתייחסים לאובייקט כספק איסור, וכיוון שמדובר בספק הולכים בו לחומרא ואסור.

לעומת זאת, אם הדבר יצא אל מחוץ לטווח המדידה והוא לא קבוע בתוכו אלא נמדד בנפרד, הגדרתו הופכת מ"קבוע" ל"נמצא". ומכיוון שהאובייקט הוצא מתוך הרוב מתקיים בו הכלל "כל דפריש מרובא פריש" (שם) והוא הופך להיות כמו הרוב שהוא היתר.

מבחינת הסברה אין הבדל בין קבוע לנמצא, לשניהם סיכוי של אחד לעשר להיות טרפה, ולכאורה שניהם היו צריכים להיות אסורים או מותרים באותה מידה. אלא שזו גזירת הכתוב והדברים נלמדים מפסוקים בסוגיא בכתובות.

אולם אפשר לומר טעם הגיוני להבדל ביניהם: הקבוע - בזמן התעוררות הספק - נמצא בתוך הקבוצה (אע"פ שהוא כבר מחוץ לה מבחינה פיזית). כיוון שיש בתוך הקבוצה 10% שהם איסור קבוע שם, האיסור נקבע על כל הקבוצה ומתייחסים אל כל חתיכת בשר בשוק (שיש לגביה ספק) כאילו יש בה 90% כשר ו - 10% טרף. ואם כך, בכל חתיכה יש מעט איסור עוד לפני שבדקנו לאן היא שייכת, ואין כל צורך בבדיקה על פי הרוב. לכן אסורה לגמרי מכח מעט האיסור שחל עליה.

אבל אם החתיכה פרשה מהקבוצה היא נמדדת בפני עצמה וכל המטרה היא לדעת מהיכן היא הגיעה, ולכן בזמן התעוררות הספק היא נייטרלית, ללא צד לאיסור או להיתר, והולכים בה אחר הרוב.

בתוך הקטגוריה של "רובא דאיתא קמן" יש סוג רוב אחר - רובא דעלמא: (רוב העולם) כלומר הרוב שאנו בודקים הוא רוב שלא מתבטא רק במסגרת המצומצמת שלפנינו, אלא בכל המרחב שבו אנו עוסקים. לדוגמא: במקרה של גוזל שנמצא, אפשר ללכת על פי הרוב הרגיל שבין השוכנים הנמצאים בטווח חמישים אמה ממנו, ואפשר ללכת לפי רוב העולם. ישנן שתי אפשרויות להבין את המושג "רובא דעלמא". דעה אחת אומרת ש"רוב העולם" פירושו, שהאובייקט (הגוזל במקרה שלנו) נפל מאדם כלשהו שבא ממקום כלשהו בעולם, ומכיוון שאין אנו יודעים מיהו הגוזל - ישאר של מוצאו.

הדעה השנייה אומרת, שאם הולכים אחר רובא דעלמא הכוונה היא שהאובייקט שייך לרוב האובייקטים מסוגו בעולם. בדוגמא שלנו הגוזל יהיה שייך לשובך הגדול בעולם.

רובא דליתא קמן: מה שנקרא במונחים של ימינו רוב סטטיסטי, כלומר, רוב שלא נמדד לפי כמות מסויימת הנמצאת לפנינו אלא על פי רוב כללי. לדוגמא: "רובא לרדיא זבני"³, בו מדובר במקרה שאחד מכר לחברו שור ולא פירש לו לאיזו מטרה, ולאחר כמה זמן טוען הקונה שהשור נגחן ואינו טוב לחרישה. המוכר טוען שהוא כלל לא מכר לחרישה כי אם לשחיטה. במקרה כזה נאמר: "רובא לרדיא זבני", אנו אומדים את דעת רוב מוכרי השוורים, אמנם לא באופן מדוייק, אבל יודעים אנו שבאופן כללי רוב המוכרים מוכרים שוורים לחרישה בנוסף למיעוט שמוכר לשחיטה.

דלתות מדינה נעולות

כינוי למצב בו יש רק רוב אחד בניגוד לדלתות מדינה פתוחות שזהו מצב של רוב כפול. המונח "דלתות מדינה נעולות", שאול מסוגיית תשע חנויות הנ"ל. כאשר תשע החנויות נמצאות במדינה שאין אליה גישה מבחוץ וכל שוק הבשר הוא שוק מקומי, הרי זה מצב של רוב אחד, מצב הנקרא "דלתות מדינה נעולות".

לעומת זאת "אין דלתות מדינה נעולות", הוא מצב בו רוב טבחי המדינה הם מישראל ומוכרים סחורה כשרה. בנוסף לכך, גם רוב חנויות העיר כשרות, ולכן מדובר בתרי רובי.

הגדרת קרוב ועיסוק בדין עגלה ערופה

הסברה של קירבה היא לכאורה פשוטה, קירבה מצביעה על השתייכות של האובייקט לקבוצה הקרובה אליו.

בעגלה ערופה יש להניח, שהרוצחים באו מהעיר הקרובה כי בני העיר מצויים, מן הסתם, גם באזורים הסמוכים לה.

התוספות שאלו שאלה מעניינת לגבי עגלה ערופה: הרי מצינו בדיני עגלה ערופה שאם העיר הקרובה היא עיר שאין בה בית דין, אין לוקחים את העגלה מהעיר הקרובה אלא מהעיר שיש בה בית דין⁴. מכאן משמע, שהקירבה ממלאת תפקיד טכני בלבד ולא מהותי כי עיקר העניין הוא דווקא "בית דין". התוספות נשארו בלי תשובה לשאלה זו.

3. ב"ב צב, א-ב.

4. סוטה, ב.

הרב ויינברג זצ"ל⁵, הגיע אגב אורחא לנושא הזה והאריך בו. במהלך דבריו נעשית הקירה על משמעות הקירבה. אמנם הקירבה היא גזרת הכתוב אך מה ההגיון שעומד מאחוריה, האם הקירבה מוכיחה על אשמת העיר ברצח, או שמדובר במעין עונש לעיר הקרובה. הרי כיוון שנמצא מת בסמוך לעיר מכאן שבעיר זו חטאים, ולכן קרה מה שקרה דווקא בתחומה ונענשת בהבאת העגלה. כל זה עפ"י הכלל "מגלגלין חובה ע"י חייב"⁶.

ה"שרידי אש" קישר את העניין למחלוקת אחרת בעגלה ערופה, האם זקני העיר הם חלק הכרחי בטקס עריפת העגלה או שהם רק למצווה אבל לא מעכבים.

לטענתו, כל הסובר שהם רק למצווה, יסכים בהכרח שע"ע היא מדין הוכחה ולכן תמיד יביאו מהעיר הקרובה ולא יחפשו עיר עם זקנים. ומי שסובר שזקני העיר מעכבים, חייב לומר שקירבה היא מדין עונש ואפשר להטיל את העונש על כל אחת מהערים בסביבה, אלא שמעדיפים להטיל אותו על עיר עם בית דין.

לפיכך משמע, שמאן דאמר שהזקנים לא מעכבים, חייב לומר שקירבה היא מדין הוכחה ולכן תמיד חייבים להביא ע"ע מהעיר הקרובה אפילו אם אין בה ב"ד (למעט ממקרה שיש עיר גדולה יותר שאז יש הוכחה חזקה יותר מקירבה). בכך מתורצת קושיית התוספות.

שיטות האמוראים על פי הראשונים

דעת רבי חנינא

מהברייתא הנזכרת לעיל בעניין תשע חנויות, אפשר לדייק ש"רוב וקרוב הולכים אחר הרוב" - הרי הברייתא אומרת שהרוב עדיף ובפשטות אפילו אם חתיכת הבשר נמצאת קרוב לאחת החנויות, נלך לפי רוב החנויות. ואם כך, מה בא ר' חנינא לחדש - הלא זו ברייתא מפורשת ש"רוב וקרוב הולכין אחר הרוב"?

שאלה זו נותנת מקום לפרשנות בדברי ר' חנינא ואכן ישנן כמה שיטות בהבנת דבריו.

א. תירוץ ראשון של ר"י: מהברייתא בכתובות היינו יכולים להבין שמדובר על מצב בו חתיכת הבשר נמצאת באמצע, ואם כך שיקול של קרוב לא נכנס לכאן. ר' חנינא מחדש שאפילו אם החתיכה קרובה יותר לאחת החנויות הולכים אחר הרוב. ההסבר

5. ש"ת "שרידי אש" ח"א סימן נג ד"ה "ענף תשיע" ואילך

6. שבת לד, א

הזה דחוק מעט מפני שקשה לדמיין מצב שבו חתיכת בשר נמצאת בדיוק בין עשר חנויות. יתכן שבגלל דוחק זה מביא ר"י הסבר נוסף המתקבל יותר על הדעת.

ב. תירוץ שני של ר"י (מובא גם ברמב"ן ובריטב"א): בתשע חנויות עוסקים במצב של קירבה רגילה, כלומר החתיכה אכן קרובה יותר לאחת החנויות אבל קירבה זו לא מראה בוודאות שאכן היא מגיעה מחנות מסויימת ולכן הולכים אחר הרוב. ר' חנינא בא לחדש שאפילו אם החתיכה היתה קרובה קרובה כמעט ודאית לאחת החנויות, הולכים אחר הרוב. מושג זה נקרא "קורבא דמוכח". אפילו בקורבא דמוכח מול רוב נלך אחר הרוב.

ג. שיטת ר"י בר מדכי (בתוספות): בברייתא דתשע חנויות מדובר במצב של "אין דלתות מדינה נעולות", וכיוון שיש שם תרי רובי הולכים אחר הרוב. בא ר' חנינא וחדש שגם ב"דלתות מדינה נעולות" הולכים אחר הרוב.

שאלות על שיטת ר' חנינא

השאלה המרכזית והקשה ביותר על ר' חנינא היא פשט הפסוקים בדין עגלה ערופה. שאלה זו נשאלת ע"י ר' זירא: "מתיב ר' זירא: 'זהיה העיר הקרובה אל החלל' ואע"ג דאיכא אחריתי דנפישא מינה?", כלומר, מדוע הולכת התורה אחרי הקירבה בעוד שלפי ההגיון שבדעת ר' חנינא יש לבדוק באיזו עיר אוכלוסייה גדולה יותר וכך לקבוע מהיכן בא הרוצח? בעקבות שאלה זו, מעמיד ר' חנינא את דין עגלה ערופה רק במקרה שכל הערים באיזור שוות בגודלן, לכן אי אפשר ללכת על פי הרוב ולפיכך קבעה התורה שילכו לפי הקירבה. זו העמדה קשה מאוד ממנה משמע, שכל דין עגלה ערופה המוזכר בתורה נכתב בשביל מקרה ספציפי וכמעט לא מציאותי.

לאחר העמדה זו מקשה עוד הגמרא: "וליזיל בתר רובא דעלמא?" כלומר לפי ר' חנינא, אם אין רוב רגיל נלך לפי רובא דעלמא, קרי - העיר הגדולה בעולם, ומשם נביא את העגלה, שהרי יתכן שלא אדם מהאזור הרג אותו אלא העוברים ושבים והם יכולים להיות מכל מקום בעולם. ומתוך ר' חנינא, מדובר "ביושבת בין ההרים", עיר מבודדת שרוצחים בדרך כלל לא מצויים בה. גם זו העמדה קשה מאוד שלפיה דין התורה עוסק במקרה מאוד נדיר, אם בכלל קיים.

התוספות (ד"ה "ביושבת בין ההרים") מקשים כאן קושייה נוספת: "ואם תאמר ואמאי איצטריך קרא בסוף פרק מרובה דאין ירושלים מביאה עגלה ערופה?", כלומר, אם רק בעיר מבודדת יתכן מצב של עגלה ערופה, מדוע צריך ללמוד לימוד מיוחד שפוסט את ירושלים מדן זה? ולמרות ש"ירושלים הרים סביב לה", עדיין מדובר בתיאור גאוגרפי בלבד, שהרי העיר עצמה לא הייתה מבודדת והיו עולים אליה למסחר וכד'. ומתוצים שבמקומות

מסויימים היו רק בני ירושלים ולכן צריך לימוד מיוחד, או שהיו תקופות כמו בימי חזקיהו שהיה לה גדר של יושבת בין ההרים ועבור אותם פרקי זמן נצרך הלימוד הזה. אך תירוץ זה עדיין דחוק.

שאלה נוספת היא זו ששאלה הגמרא ממשנתנו בעניין גוזל שנפל: אם הולכים אחר הרוב, לעולם הגוזל יהיה שייך לשובך הגדול באזור, ואם כן אין כל חילוק בין יותר מחמישים אמה לפחות מחמישים אמה? התירוץ הסופי של ר' חנינא הוא, שמדובר בגוזל "מדדה" ולא גוזל שיכול לעוף, וכיוון שנתון הכלל ש"כל המדדה אין מדדה יותר מחמישים", עד חמישים אמה שייך לשובך כי הוא השובך היחיד באזור לפי ר' חנינא, ומחמישים אמה והלאה הגוזל הוא של מוצאו כי לא ידוע מהיכן בא. גם כאן העמדת המשנה בעייתית, מפני שאמנם גוזל מדדה איננו תופעה נדירה, אך קשה לומר שהמשנה לא טרחה לציין נתון כל כך חשוב.

אמוראים החולקים על ר' חנינא

בעקבות שאלות אלו, ומכיוון שללא ספק ר' חנינא נדחק בהסבריו במיוחד לגבי עגלה ערופה, זיהו כמה מהראשונים דעות החלוקות על ר' חנינא בסוגייתנו. גם כאן ישנן כמה דעות בהסבר המחלוקת. ר' זירא, כאמור, מקשה מעגלה ערופה, אך השאלה היא האם הוא מקשה רק על מנת לעמוד על דעתו של ר' חנינא, או שהשאלה משקפת גם את דעתו האישית בנושא.

שיטה א' - הרשב"א והרא"ש: הם מבינים בפשטות שר' זירא מקשה כדרך האמוראים ו"ליה לא סבירא ליה", אלא הוא מסכים לר' חנינא. (מדברי הרשב"א בהמשך הסוגיא, משמע קצת שהוא סובר שר' זירא כן חולק אבל אצלנו הוא מציין בפירוש שלא).

שיטה ב' - הרי"מ ומה"ר: ר' זירא חולק וסובר שרוב וקרוב הולכין אחר קרוב שלא כר' חנינא שהולך אחר הרוב.

שיטה ג' - הרמב"ן: ר' חנינא ור' זירא אינם חולקים, שניהם סוברים שהולכים אחר הרוב אפילו בקורבא דמוכח. אבל המקשן של השאלה השנייה חולק עליהם. הוא הביא את המשנה "ניפול הנמצא בתוך חמישים אמה הרי הוא של בעל השובך ואע"ג דאיכא (שובך) אחרנא דנפיש מינה?", ויוצא מכך שמקשן זה סובר שבקורבא דמוכח (פחות מ-50 אמה מהשובך) הקורבא עדיף, ובקורבא דלא מוכח (יותר מ-50 אמה) הולכים אחר הרוב. ומכיוון שאין כאן רוב ומניחים שהגוזל שייך לעוברים ושבים - הרי הוא של מוצאא".

שיטה ד' - הריטב"א: הריטב"א מבין שיש פה שלוש דעות:
1. ר' חנינא אומר שהולכים אחר הרוב גם מול קורבא דמוכח.

2. ר' זירא סובר שהולכים אחר הקרוב אפילו בקורבא דלא מוכח.
 3. המקשן של השאלה השנייה סובר שבקורבא דמוכח עדיף הקרוב ובקורבא דלא מוכח עדיף הרוב.

היתרון הגדול של שתי השיטות האחרונות הוא, שלפי שיטות אלו יש דעה שתתאים לפסוקי התורה בשלמות ותוכל לומר שהתורה העדיפה קרוב כשהוא מוכח והעדיפה רוב כשהקרוב לא מוכח, בעוד שיטות ר' חנינא ור' זירא יאלצו להעמיד את פסוקי התורה במצבים קצת רחוקים מדרך הפשט.

פסיקת ההלכה

הרמב"ם

הרמב"ם פוסק כר' חנינא ואף עורך שינויים במשנה בהתאם לתיקונו של ר' חנינא. וזו לשונו בפ' טו מהלכות גזילה ואבידה הל' יח:

גוזל הנמצא קרוב לשובך, בתוך חמשים אמה הרי הוא של בעל השובך חוץ לחמשים אמה הרי הוא של מוצאו, שאין הגזול מדדה יתר על חמשים אמה. נמצא בין שני שובכות הרי הוא של קרוב, מחצה למחצה יחלוקו. במה דברים אמורים, כשהיו יוני שני השובכות שווים במניין, אבל אם היו יוני האחד רבים הלך אחר הרוב אע"פ שהוא רחוק.

לכאורה הכל פשוט, אלא שנותרה בעיה קטנה נוספת. אחת ההשלכות של שיטת ר' חנינא כאמור לעיל, היא עגלה ערופה. לשיטת ר' חנינא, בעקבות שאלת הגמרא "ניזיל בתר רובא דעלמא", העמדנו את דין עגלה ערופה במצב של "יושבת בין ההרים" בלבד. אם הרמב"ם פסק כר' חנינא היה עליו לפסוק את הדין הזה בהלכות עגלה ערופה, אבל הוא השמיט אותו. בפ"ט מהלכות רוצח ושמירת הנפש הל' ו- ז:

אין העיר הקרובה מביאה אלא בזמן שמנין העם שבה כמו מנין העיר הרחוקה ממנה, אבל אם היו אלו שברחוקה מרובין על אנשי הקרובה ממנה הולכין אחר הרוב והמרובין מביאין העגלה. אע"פ שהולכין אחר הרוב מן התורה והולכין אחר הקרוב הרוב עודף.

הרמב"ם פסק את ר' חנינא כלשונו, אך משפט קודם לכן השמיט, בצורה ברורה ומכוונת ככל הנראה, את האוקימתא: "יושבת בין ההרים" שהיא נגזרת ישירה מדברי ר' חנינא.

הכסף משנה⁷ עסק בשאלה זו וענה:

ו"ל לדחוק ולומר שסובר רבינו דקושיא דליזיל בתר רובא דעלמא לאו קושיא הוא, דפשיטא דקורבה בעינן דהא בקרובה תלה רחמנא. ואי הוה אזלינן בתר רובא דעלמא, לעולם היו מודדין לעיר הגדולה שבעולם. ומאי דא"ל ביושבת בין ההרים לפי דרכו השיבו אבל לקושטא דמילתא ליתיה.

דהיינו, לדעת הרמב"ם השאלה השנייה שנשאלה על ר' חנינא, אינה שאלה מיסודה מפני שעצם השאלה סותר את גזירת הכתוב. הרי אם נלך אחר רובא דעלמא, תמיד נביא עגלה ערופה מהעיר הגדולה בעולם ולקירבה לא תהיה שום משמעות. ומה שענה לו ר' חנינא אינו אלא על מנת שלא להישאר בקושייה. לאור הסבר זה אפשר להבין טוב יותר את ר' חנינא: ר' חנינא לא יכול לומר שלקירבה אין שום משמעות כי דין זה מפורש בתורה, הוא חייב להודות שיש מקרים מסויימים שבהם הרוב לא משחק תפקיד והקרוב הוא הקובע. בכל אופן גם הכסף משנה מסכים שזה תירוץ דחוק, מפני שר' חנינא מעמיד בפירושו את דין התורה ביושבת בין ההרים וקשה לומר שאין זו כוונתו האמיתית.

האור שמח מסביר את הרמב"ם אחרת: באמת השאלה - "ליזיל בתר רובא דעלמא" היא שאלה טובה. וכוונת המקשה: אם אתה, ר' חנינא, טוען שיש כלל בכל התורה בו הולכים אחר הרוב, איך יתכן שהתורה גזרה שתהיה מדידה? לשיטתך התורה הייתה צריכה תמיד ללכת אחרי רובא דעלמא ולא להזכיר כלל את עניין המדידה. מהעובדה שהתורה גזרה למדוד, אנחנו מוכרחים לומר שלא הולכים אחר הרוב. תירוץ הגמרא, לפי הסבר זה, "ביושבת בין ההרים", אינו תירוץ ממש אלא דוגמא למקרה שהקירבה מוכיחה בוודאות מהיכן בא הרוצח. בגלל מצב קונקרטי זה, גזרה התורה תמיד למדוד אל העיר הקרובה אף על פי שלפעמים רובא דעלמא יוכיח שהרוצח הגיע מעיר אחרת. ואדרבה, דווקא בגלל הכלל של ר' חנינא הצריכה התורה למדוד, שלא יבואו לחשוב שהולכים אחרי העיר הגדולה בעולם כמו בכל התורה. לפי הסבר זה יושבת בין ההרים איננה אוקימתא של ר' חנינא לעגלה ערופה, אלא הסבר למה הצריכה התורה מדידה תמיד. אבל כשיש בסביבה עיר גדולה יותר מביאים ממנה, מפני שזו הוכחה ודאית שמשם בא הרוצח.

השרידי אש הולך בשיטתו שהובאה לעיל ולפיה הוא מתרץ את הרמב"ם. כאמור טען השרידי אש, שיש מחלוקת האם קירבה מוכיחה על מקור הרוצח או שקרבה "מענישה" את העיר הקרובה, ומחלוקת זו קשורה במחלוקת האם זקני העיר בע"ע הם בדווקא או למצווה בעלמא. לאור הסבר זה טוען השרידי אש, ששאלת הגמרא "ניזיל בתר רובא

7. הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ט ה"ו ד"ה "אין העיר הקרובה מביאה"

דעלמא" לא קשה על מי שסובר שזקני העיר מעכבים, כי לשיטתו תמיד נצטרך את אחת הערים בסביבה [כפי שנאמר בפסוק - "סביבות החלל" (דברים כא, ב)] ואין כאן עניין להוכיח איזו עיר אשמה, לכן לא שייך בכלל ללכת אחרי רובא דעלמא.

אבל כל הסובר שזקני העיר לא מעכבים וכל עניין הקירבה הוא הוכחת אשמה, לשיטתו קשה "ניזיל בתר רובא דעלמא" כיוון שלפיו אין חובה שהעיר המביאה תהיה מהסביבה, כל עיר היא פוטנציאלית להבאת ע"ע (המילים "סביבות החלל" לא באות לומר שהעיר חייבת להיות מהסביבה) ולשיטתו נצטרך להעמיד את ע"ע ביושבת בין ההרים. אם כך, טוען השרידי אש, ניתן להניח שהרמב"ם סבר שזקני העיר מעכבים, ולדעתו השאלה "ניזיל בתר רובא דעלמא" לא קשה ואין סיבה שיעמיד את ע"ע ב"יושבת בין ההרים". אמנם השרידי אש עצמו מפקפק בהסבר זה ולא בטוח בו לגמרי.

שולחן ערוך

בשולחן ערוך⁸ פסק כלשון הרמב"ם וכדעת ר' חנינא:

גוזל שמדדה (פי' שמתנודד) ואינו יכול לפרוח, הנמצא קרוב לשובך בתוך חמשים אמה, הרי הוא של בעל השובך. חוץ לחמשים אמה, הרי הוא של מוצאו, שאין הגוזל מדדה יותר על חמשים אמה. נמצא בין שובכות, הרי הוא של קרוב. מחצה למחצה, יחלוקו. בד"א, כשהיו יוני שני השובכות שוין במנין, אבל אם היו יוני האחד רבים, הלך אחר הרוב אע"פ שהוא רחוק.

יש לציין שגם הרמב"ם וגם השו"ע לא הזכירו שום חילוק בין קורבא דמוכח לקורבא דלא מוכח וכן בין תרי רובי לרוב אחד. חלק מהפוסקים אמנם ניסו לומר שהרמב"ם מסכים שקורבא דמוכח גובר על רוב, אך מסתימת לשונו לא ברור אם טענה זו נכונה.

דיון הפוסקים ב"רוב ומצוי" ו"קרוב ומצוי"

בהמשך הסוגיא, מנסה אב"י להביא ראייה ממשנה לדברי ר' חנינא:

אמר אב"י, אף אנו נמי תנינא: דם שנמצא בפרוזדור - ספיקו טמא, שחזקתו מן המקור, ואע"ג דאיכא עלייה דמקרבא! א"ל רבא: רוב ומצוי קא אמרת? רוב ומצוי ליכא למאן דאמר.

העלייה היא חלק בגוף האישה שהדמים היוצאים ממנו טהורים ואינם בגדרי דם נידה, העלייה קרובה יותר לפרוזדור בו נמצא הדם. החדר הוא המקור וממנו יוצא דם טמא.

רוב הדמים מגיעים מהחדר, ולמרות שהעלייה קרובה יותר, אם יש דם בפרוזדור שאנו מסופקים לגביו - הוא טמא כי הולכים אחר הרוב, וזו לכאורה הוכחה לר' חנינא.

אומר רבא: מדובר כאן במצב שונה. רבא מחדש מושג הנקרא "רוב ומצוי", אין זה סתם רוב, כי אם רוב בעל שכיחות גבוהה יותר. הדם של החדר הוא דם שבטבעו לזוב יותר מהדם של העלייה שזב לעיתים נדירות יותר. לכן גם מי שאומר ללכת אחר הקרוב יסכים כאן שהולכים אחר הרוב.⁹

הגמ' בהמשך הסוגיא (כד, ב) מביאה כמה מקרים שמשתמשים בהם בכלל "רוב וקרוב הולכים אחר הרוב", אחד מהם הוא המעשה הבא:

ההוא חצבא דחמרא דאישתכח בפרדיסא דערלה, שריא רבינא. לימא, משום דסבר לה דרבי חנינא! שאני התם, דאי מיגניב מינה - אצנועי בגויה לא מצנעי. והני מילי חמרא, אבל עינבי מצנעי.

פירוש: נמצא כד של יין בתוך כרם שפרותיו ערלה, היין מן הסתם נגנב וגונבו החביא אותו בכרם ולא ידוע אם היין עשוי מפרות הכרם שהם ערלה או שמא הובא מבחוף וכשר לאכילה¹⁰. רבינא התיר את היין, ולא דווקא משום שהסכים עם ר' חנינא, אלא מפני שהוא סובר שבדרך כלל גנבים לא מחביאים את היין שגנבו באותו כרם ממנו הם גנבו אותו. ומוסיפה הגמרא שפסיקת רבינא הייתה לגבי יין, אבל אם מצא ענבים כמות שהם, כן יתכן שהגנבים החביאו אותם באותו כרם ממנו גנבו ולכן אסורים.

הרמב"ן¹¹ מסביר את ההבדל בין ענבים ליין:

אבל ענבי מצנעי - פירוש: עבידי ודאי דמצנעי ואפילו לר' חנינא אסור דכי הא לאו קרוב בלחוד הוא, אלא במקומו ממש הוא וחזקה כאן נמצאו כאן היו ... הילכך כמי שהוא במקומו דמי, כיוון דמקום שהוא מקומן ומצוי ליכא למאן דאמר רוב עדיף וכן נראה לי.

שיטת הרמב"ן אומרת שהכלל "רוב וקרוב הולכים אחר הרוב" הוא דווקא כמו במקרה של גוזל, שבו הגוזל לא נמצא במקום אחד אלא משוטט ואין זה מקומו. אבל כשהדבר מצוי במקומו הטבעי יש לומר - "כאן נמצא כאן היה" - כלל שמשתמשים בו פעמים רבות, כלומר, הדבר נשאר בחזקתו וזהו מקומו הראשוני. במקרה כזה הולכים אחר

9. אמנם בהמשך הסוגיא משמע שרבא חזר בו והסכים עם ר' חנינא, אבל לא נחיר אם חזר בו מהעיקרון של רוב ומצוי לגמרי.

10. ערלה בח"ל אסורה מדרבנן.

11. בחידושו על ב"ב כד, א

הקרוב ולא אחר הרוב גם לר' חנינא, ולשיטת הרמב"ן הרי זה מוגדר כ"קרוב ומצוי", ואפילו מאן דאמר רוב עדיף מול קרוב - מודה שקרוב עדיף במקרה כזה.

חלק ניכר מהראשונים והאחרונים פסקו את הרמב"ן הזה להלכה, והגדיל לעשות המהרי"ט בתשובה שממנה משמע שפסק כר' זירא ולא כר' חנינא שתמיד הולכים אחר קרוב.

המהרי"ט¹² דן בשאלה העוסקת באדם שהיה לו בן מחוץ לנישואין מאשה פנויה, האם יכול בן זה לרשת את נכסי אביו. אגב אורחא הוא מגיע גם לדיון הזה, בטענה שאם אותה אישה הייתה רגילה אצלו ודאי שהבן יכול לרשת והמקרה מוגדר כקרוב מול רוב. זה לשונו:

לכך צריך שתהא רגילה דאז מהני אפי' כנגד הרוב, דק"ל רוב וקרוב הלך אחר קרוב דנפקא לן מ'והיה העיר הקרובה' וכו'.

לא ברור אם המהרי"ט עצמו מסתמך על הרמב"ן הנ"ל, אבל מלשונו משמע שהוא פוסק שתמיד הולכים אחר קרוב. על כל פנים, פוסקים רבים אימצו את הגישה שבמקרים כגון אלו, בהם בנוסף לקירבה יש גם שכיחות גבוהה, הולכים אחר הקרוב.

סיכום הדעות בהבנת הסוגיא

קרוב ומצוי מול רוב	רוב ומצוי מול קרוב	רוב מול קורבא דמוכח	רוב מול קורבא דלא מוכח	
	הולכים אחר הרוב כנ"ל	ר' חנינא: הולכים אחר הרוב ולית מאן דפליג	הולכים אחר הרוב - נלמד מברייתא דט' חנניות	תוספות (ר"י בתירוצו השני)
קרוב עדיף גם לר' חנינא	לכר"ע רוב עדיף	ר' חנינא ור' זירא: רוב עדיף המקשן: קרוב עדיף	לכר"ע הולכים אחר הרוב	רמב"ן
		ר' חנינא: רוב עדיף ר' זירא והמקשן: קרוב עדיף	ר' חנינא והמקשן: רוב עדיף ר' זירא: קרוב עדיף	ריטב"א
		ר' חנינא: רוב עדיף ר' זירא: קרוב עדיף	ר' חנינא: רוב עדיף ר' זירא: קרוב עדיף	ר"י מיגש ויד רמה